

5 HAZİRAN DÜNYA ÇEVRE GÜNÜ (2023)

Çevre sağlığı; ‘insan ve diğer canlıların ve topluluklarının sağlığını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen fiziksel, kimyasal, biyolojik, sosyal ve psikolojik etkenlerin belirlenmesi ve kontrol altına alınması uygulamaları’ olarak tanımlanabilmektedir. Çevre, insan dışındaki her şey olup kısaca insanın genetik yapısı dışındaki her şey çevrenin bileşenleridir. İnsanın genetik yapısı ile çevre arasındaki etkileşimler bir sağlık çıktısı oluşturmaktadır. Çevre, çeşitli hastalıklar için zemin hazırlayabileceği gibi doğrudan bir hastalık nedeni de olabilir. Bunun yanında bazı hastalıkların yayılmasını kolaylaştırabilir ve hastalık süreci ile sonucunda etkili olabilir.¹

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2016 yılı verilerine göre tüm Dünya’da meydana gelen ölümlerin yaklaşık %24’ü (13,7 milyon) değiştirilebilir çevresel risklerden kaynaklanmaktadır. Olumsuz çevre koşulları ölümlerin yanı sıra kronik solunum yolu hastalıkları, iskemik kalp hastalığı, kanserler ve inme gibi birçok hastalığa da yol açabilmektedir.²

Birleşmiş Milletler Çevre Programı öncülüğünde, çevre sağlığının önemine dikkat çekmek ve farkındalığı artırmak amacıyla 1973 yılından bu yana her yıl ‘5 Haziran Dünya Çevre Günü’ olarak kutlanmaya devam etmektedir. Bu kapsamda her yıl farklı temalara vurgu yapılmakta olup 2023 yılı temasını ‘**Plastik Kirliliğini Yenmek**’ (**‘Beat Plastic Pollution’**) oluşturmaktadır. Bu yıl Fildişi Sahili ev sahipliğinde Hollanda’nın destekleriyle yürütülen kampanya kapsamında plastik kirliliğine yönelik çözümlere odaklanılmakta ve tüm paydaşlara bu mücadele için çağrı yapılmaktadır.³

5 Haziran Dünya Çevre Günü Teması (2023)⁴

¹ Güler Ç. Çevre Sağlığı (Çevre ve Ekoloji Bağlantıları), Yazıt yayıncılık, 2012.

² [internet] https://www.who.int/health-topics/environmental-health#tab=tab_1 Erişim: 31.05.2023.

³ [internet] <https://www.unep.org/events/un-day/world-environment-day-2023> Erişim: 31.05.2023.

⁴ [internet] <https://www.worldenvironmentday.global/> Erişim: 31.05.2023.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI TOPLUM İÇİN BİLGİLENDİRME DİZİSİ (2022/2023-56)

Çevresel kirleticilerden biri olan plastikler; kolayca biçim değiştirebilmeleri, daha hafif, ucuz ve dayanıklı olmaları, kullanım kolaylığı sağlamaları nedeniyle fazlaca tercih edilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle bina ve inşaatlarda, elektronik eşya üretiminde, paketlemede ve ulaşım endüstrisinde yaygın kullanılmaktadır. Sık kullanılan plastik türleri polietilen, polipropilen, polivinil klorür, polistiren, poliüretan, poliamid ve polikarbonattır.⁵

Polikarbonat plastik üretiminde kullanılan Bisfenol A (BPA) insan sağlığı için tehdit oluşturan bir diğer kimyasaldır. Bisfenol A; metal yiyecek konserveleri, gıda saklama kapları, su şişeleri ve biberon gibi gıda ile temas eden çeşitli ürünlerde bulunmaktadır ve insanlarda maruz kalımın ana kaynağı bu ürünlerde muhafaza edilen gıdaların tüketilmesidir.⁶ Yapılan birçok çalışma Bisfenol A'nın insan sağlığı üzerinde toksik etkileri olduğunu göstermektedir. Karsinojenik etkilerin (kansere yol açıcı etki) yanı sıra endokrin (hormonal) ve üreme sistemi, bağışıklık sistemi ile davranış bozuklukları üzerindeki etkileri ve yol açtığı metabolik bozukluklar bilinmektedir.⁷

Plastiklerin büyük çoğunluğu petrokimyasal ürünlerden oluşmaktadır. Uygun şekilde imha edilmeyen ya da geri dönüştürülmeyen plastikler doğada yıllarca kalmakta ve atık kirliliğine yol açmaktadır. 1950-2017 yılları arasında üretilen 9,2 milyar ton plastiğin yaklaşık 7 milyar tonu atık haline gelmiştir. Atık plastiklerin özellikle küçük boyutlu olanları kolayca hava, su ve kara gibi geniş alanlara yayılabilmektedir. Okyanuslarda, kabuklu deniz ürünlerinde, içme-kullanma suyunda, tarımsal ekosistemde, gıdalarda ve havada serbest olarak mikroplastikler tespit edilmiştir.⁸

Mikroplastikler ağız, solunum yoluyla ve cilt temasıyla insan vücuduna giriş yapabilmekte ve insan sağlığı üzerinde birçok olumsuz etki oluşturabilmektedir. Hücresel düzeyde toksisiteye yol açarak kanser riskini artırmakta, bağışıklık fonksiyonlarını bozarak otoimmün hastalıklara yol açmaktadır. Ek olarak damarlarda tıkanıklık, pıhtılaşma, yüksek tansiyon yanı sıra sinir sistemi, üriner ve üreme sisteminde de olumsuz etkileri görülmektedir. Gebeler ve küçük çocuklar zararlı etkilere en çok maruz kalan iki gruptur. Gebelik döneminde plastiklere maruz kalım ölü doğum, erken doğum, düşük doğum ağırlığı, doğumsal anomalili bebek sıklığında artışa, çocukluk döneminde maruz kalım ise çocukluk çağı kanserleri (lösemi, lenfoma), nörogelişimsel bozukluklara yol açmaktadır.^{9 10}

⁵ HASUDER. Çevre Sağlığında Güncel Konular, Palme Yayınevi, 2022.

⁶ [internet] <https://www.niehs.nih.gov/health/topics/agents/sya-bpa/index.cfm> Erişim:02.06.2023.

⁷ Joint FAO/WHO expert meeting to review toxicological and health aspects of bisphenol A: final report, including report of stakeholder meeting on bisphenol A, 1-5 November 2010, Ottawa, Canada.

⁸ [internet] <https://www.unep.org/plastic-pollution> Erişim:31.05.2023.

⁹ Landrigan PJ, Raps H, Cropper M, et al. The Minderoo-Monaco Commission on Plastics and Human Health. Ann Glob Health. 2023;89(1):23. Published 2023 Mar 21.

¹⁰ Yuan Z, Nag R, Cummins E. Human health concerns regarding microplastics in the aquatic environment - From marine to food systems. The Science of the Total Environment 2023;823:153730.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI TOPLUM İÇİN BİLGİLENDİRME DİZİSİ (2022/2023-56)

Plastiklerin tüm zararlı etkilerini önlemek ya da azaltmak için çevresel, sosyal, ekonomik ve sağlık riskleri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmelidir. Plastik tüketimini azaltmak amacıyla alternatif malzemelerden üretilmiş ürünler kullanılmalı, plastik tüketilmesi durumunda ise mutlaka geri kullanımı ve geri dönüşümü sağlanmalıdır. Tüm uygulamalarda kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, toplum ve bireysel düzeyde çabalar sarfedilmeli ve iş birliği sağlanmalıdır. Dünya Çevre Günü kapsamında hükümet, toplum ve bireyler için çözüm önerileri aşağıdaki başlıklarda sıralanmaktadır.¹¹

Hükümetler için;

- Plastik kriziyle mücadelede her sektörü kapsayacak etkin mevzuat geliştirilmeli,
- Küresel, bölgesel, yerel düzeydeki değişimlere öncülük etmeli,
- Gereksiz plastik kullanımını azaltmalı ve ihtiyaç duyulan plastiklerin yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir ve kompostlanabilir olmasını sağlamalı,
- Üreticilerin, tek kullanımlık plastik ürünlerin üretimi ve kullanımını caydırmak için yeni yöntemler geliştirmeli, çevre ve insan sağlığını olumsuz etkilemeyen diğer ürünleri teşvik etmeli, geri dönüşüm altyapısı için gerekli finansmanı sağlamalı,
- Plastikle mücadelede tüm yaşam döngüsünü kapsayan entegre bir yaklaşımın benimsendiği politikalar geliştirilmeli, kamu-özel sektör ortaklıkları kurulmalı, tüketici eğitimi gibi tamamlayıcı faaliyetler geliştirilmelidir.

Toplum ve bireyler için;

- Sivil toplum örgütleri ve topluluklar iş birliği içinde hareket ederek plastik kullanımını (özellikle tek kullanımlık) azaltan ve geri dönüşüm altyapısını güçlendiren mevzuatların geliştirilmesi için yerel temsilcilere talepte bulunmalı,
- Yerel topluluklarda tek kullanımlık plastiğin kullanımının azaltılması ile ilgili savunuculuk faaliyetlerini yürütmeli, dijital platformlarda yürütülen etkinlikler sergilenmeli ve bilgi paylaşımında bulunmalı,
- Gereksiz plastik kullanan kurum/kuruluşlarla iletişime geçilmeli,
- Plastikten arındırılmış sağlıklı kentlerin kurulması için öncülük etmelidir.

¹¹ [Internet] <https://www.worldenvironmentday.global/get-involved/practical-guide> Erişim:02.06.2023.